

NA DE POLEMIEK, HET ONDERWERP

Dominiek Hoens

‘Graag polemisch’, zo hadden de organisatoren van het Brainwash festival te Amsterdam het hen gevraagd en dat is zowat het enige waarover de deelnemers aan het panel over continentale en analytische wijsbegeerte, Fred Muller en Sjoerd van Tuinen, het met elkaar eens zijn: aan polemieek heeft het die herfstige namiddag in 2018 niet ontbroken. Van wat zich toen ontplooide kunnen we in dit nummer de teksten lezen, die ook na het redactionele werk voldoende levendig zijn om zich van het gebeuren de sfeer te kunnen voorstellen. Die sfeer kon die van een feest zijn geweest, in het bijzonder van dat ceremoniële deel waarbij de ene vriend(in) of collega het woord neemt om de andere publiek in zijn hemd te zetten. Bij zo’n gelegenheid is het zaak om een juiste, veelal ironische toon te treffen en erover te waken dat het amalgaam van overtrokken versies van jeugdherinneringen en amicale steekjes onder water nergens ongemakkelijk, laat staan onaangenaam wordt. Mag die sfeer tot de mogelijkheden hebben behoord, aangespoord om polemisch te zijn, betraden de sprekers als twee atleten van het denken de ring en vlogen er onverschrokken ‘met gestrekt been’ in. Meer festival dan feest dus, wat de argumenten en hun stellige formulering alvast het voordeel van de duidelijkheid geeft. Maar wat wordt er door die duidelijkheid verduidelijkt?

Bij wijze van inleiding stelt Muller dat ‘wederzijdse onwetendheid de schamele grond van [de] gedachtenstrijd’ is waarin hij en zijn continentale collega acteren. De nuchterheid van de vaststelling en de eerlijkheid waarmee ze wordt vermeld sieren de auteur, het feit van die ‘onwetendheid’, evenwel, plaatst de hele polemieek in een bevreedend licht. Al kenmerkt een polemieek zich doorgaans niet door nuance en zorgvuldigheid, toch suggereert hij wél de mogelijkheid dat de woordentwist op een andere manier gevoerd zou kunnen worden. Een noodzakelijke voorwaarde voor die andere, dit is een genuanceerde, zorgvuldige, inderdaad, minder polemische manier van argumenteren, is dat men weet of minstens denkt te weten waarover men het heeft, bijvoorbeeld ‘continentale wijsbegeerte’. De overdrijving, de eenzijdigheid, enzovoorts mogen tot het polemische register behoren, vinden de drijfveer om er zich als auteur van te bedienen en de mogelijke interesse waarmee de lezer van het resultaat kennisneemt, hun oorsprong niet in ‘de kwestie’ waarover wordt geredetwist? Zeker, de polemische retoriek kan om de retoriek ervan bedreven en genoten worden, maar ook dan is de vraag naar het werkelijke, desnoods onduidelijke of zelfs illusoire twistpunt moeilijk te vermijden. Mogelijk wordt de grond van de

zaak volledig aan de verbeelding van de lezer overgelaten, niettemin wordt het plezier dat te beleven valt aan de lectuur van ‘een polemiek op zoek naar een onderwerp’ van bij het begin danig bemoeilijkt door Mullers mededeling niet te weten waar continentale filosofen zich mee bezighouden. Hoe te spreken over het verschil tussen analytische en continentale wijsbegeerte als een kant van de nochtans als ‘werkelijk’ en ‘onoverbrugbaar’ gekwalificeerde tegenstelling niet alleen onbemind maar ook onbekend blijkt te zijn? Ontbeert het gesprek daarmee niet, nog voor het een aanvang kan nemen, enig mogelijk onderwerp?¹ Als de discussie *much ado about nothing* is, kan ze dan nog een *polemische* vorm aannemen; hoe kan er, bijvoorbeeld, overdreven worden als, bij gebrek aan (kennis van het) onderwerp, beweringen alleen per ongeluk niet overdreven zijn? Welk pervers talig universum hebben Muller en van Tuinen opgetrokken, waarin overdrijvingen aan bepaalde vormelijke kenmerken te herkennen zijn, maar niet door toetsing aan de zaak zelf? Het doet onwillekeurig denken aan, *horresco referens*, de psychoanalyse volgens dewelke driften van elke substantiële, al dan niet natuurlijke bron of doel afgebogen zijn – ‘derivaten’ zonder oorsprong of bestemming dus – en het onbewuste zich alleen *in* vertekeningen laat kennen, en niet voorafgaand of voorbij aan hen. Psychoanalyse, overigens, lijkt ook nodig om enigszins te vatten wie er spreekt wanneer gesteld wordt dat “[...] analytici [d.i. analytische filosofen] hebben begrepen dat de werkelijkheid dermate ingewikkeld, gelaagd en complex is dat zij uitsluitend en alleen recht kan worden gedaan door de nuance, en niet door de ronkende en potsierlijke algemeenheden waar de continentale wijsbegeerte in grossiert.” Volgens de analytische filosoof is de werkelijkheid ingewikkeld en gelaagd, maar op die veralgemeende complexiteit is er blijkbaar één uitzondering, de continentale wijsbegeerte, die als groothandelaar in ‘ronkende en potsierlijke algemeenheden’ kan worden weggezet. Is de auteur van deze problematische veralgemening, in zijn hoedanigheid van verdediger van zorgvuldigheid in de filosofie hier mogelijk aangetast door het veronderstelde object van zijn kritiek? Welke merkwaardige band onderhoudt het subject van deze uitspraak met het object van zijn aversie dat het hem ertoe kan verleiden net datgene te doen wat er hem aan tegenstaat, namelijk algemeenheden verkondigen? In welk filosofisch domein bevinden we ons waar aan de complexiteit van alle objecten zo goed als mogelijk recht wordt gedaan, behalve als het over continentale wijsbegeerte gaat? Is deze laatste van een universum waarin zichzelf wegcijferend, weloverwogen en logisch correct redeneren de regel is, de constitutieve uitzondering; dit is tegelijk uitgesloten én terugkerend als een spookachtig object – van continentale filosofie weten we niet *wat* ze is maar wel *dat* ze er is – waartegen alle middelen, ook de onzorgvuldige veralgemening, goed zijn? Mullers punt daarbij lijkt te zijn dat wat als onderwerp op het programma van het Brainwash festival stond vermeld, geen echt onderwerp is of kan zijn, want *de facto* is de strijd gestreden. Sinds de uitvinding van de containerterm ‘continentale filosofie’ en de verspreiding ervan na de Tweede Wereldoorlog, is het pleit onmiskenbaar in het voordeel van de analytische

wijsbegeerte beslecht, tenminste als we ons tot de universitaire departementen filosofie beperken en belendende disciplines als cultuur, kunst, politiek, film, gender en literatuur, en para-universitaire instellingen buiten beschouwing laten. Zoals van Tuinen aangeeft gaat het de analytische wijsbegeerte, voor zover ze zich tot de continentale filosofie verhoudt, indien niet om de vernietiging, dan toch om een verregaande marginalisering van deze laatste. Uiteraard spelen in deze zichzelf versterkende ontwikkeling geld, macht en aanzien een cruciale rol, maar er zijn klaarblijkelijk ook andere, ‘filosofische’ redenen voor: continentale filosofie is onleesbaar, verwarrend want hulpeloos verward en levert in het beste geval niet meer dan triviale inzichten op. Kortom, ze doet hardnekkig alsof maar is geen filosofie, en dus nooit meer dan de lachwekkende dubbelganger van de ernstige, enige en echte filosofie, te weten de analytische.

Dat de eerste bladzijde van Mullers betoog vanwege de zelfondermijnende beweringen veel vragen oproept, verhindert evenwel niet om het eens te zijn met elementen van wat verderop te berde wordt gebracht. Zo blijft het, bijvoorbeeld, raadselachtig waarom Meillassoux’ argument van het *archifossil* – objecten hebben, los van een menselijke observator, primaire kwaliteiten – uiteengezet in zijn *Après la finitude* (2006), in continentale middens druk becommentarieerd werd en tot de zelfs geheel nieuwe stroming van het speculatief realisme, inclusief vertakkingen, aanleiding gaf. Het blijft gissen, maar mijn indruk is dat dit succes te situeren is in een anti-idealistische tendens binnen de continentale wijsbegeerte die zich tweemaal manifesteert: het besef dat de mathematisering van de natuur – een hoofdkenmerk van de moderniteit – van een andere orde is dan de steevast door subjectivisme en relativisme geconnoteerde ‘voorstellingen’ (idee, representatie), al dan niet in tandem met de wens iets voorbij of anders dan die ‘voorstellingen’ te denken, wat, afhankelijk van de strekking en dus zonder inwisselbaar te zijn, de wil, het lichaam, het affect, het evenement of het reële heet. Of analytische filosofie iets kan betekenen voor dit ‘anti-idealisme’ dat een groot deel van de hedendaagse continentale wijsbegeerte kenmerkt – Badiou, Deleuze, Lacan, ... – is me niet duidelijk, maar wel dat men het weinig of niet onderzoekt.² In dit verband kan er ook op worden gewezen dat Frege – volgens sommigen niet minder dan de grondlegger van de analytische wijsbegeerte – geen onbekende is voor de hierboven vermelde auteurs. Het vergt een voor deze tekst te lange bewijsvoering, maar er zijn goede argumenten voor de stelling dat Freges *Die Grundlagen der Arithmetik* (1884) en, in mindere mate, *Begriffsschrift* (1879) van doorslaggevend belang zijn geweest, niet alleen voor Husserl, maar ook voor Lacans conceptualisering van het ‘reële’ en, daaropvolgend, Badiou’s hoofdwerk *L’être et l’événement* (1988). Toegegeven, zelfs als dit het geval is, dan heeft het maar weinig gewicht, want zich door een auteur, i.c. Frege, laten inspireren of in een intuïtie gesterkt weten, sluit niet uit er niets van begrepen en/of er verkeerde conclusies uit getrokken te hebben. De notoire *imposture intellectuelle* nog daargelaten, slechte filosofie met goede referenties blijft onveranderlijk slechte filosofie.

In zijn bijdrage gaat van Tuinen in op enkele eigenaardigheden van de analytische filosofie – universitair specialisme, het psychologisme van de *philosophy of mind*, formalisme enzovoorts – en verwoordt enkele argumenten *pro* continentale wijsbegeerte – onder andere aandacht voor de geschiedenis, niet-specialistische openheid en diversiteit, en appreciatie voor het mee-denken van de articulatie en ontwikkeling van een idee (vgl. de auteursstudie, wat voor analytici een inferieure onderneming is). Daarnaast illustreert een recent artikel van zijn hand de sterktes van de continentale wijsbegeerte goed.³ Gegeven het in de politieke filosofie frequent gehanteerde verschil tussen (redelijke, legitieme) wrok en (onredelijk, niet-legitiem) ressentiment bestaat van Tuinens bijdrage er niet in om dat verschil op analytische wijze verder aan te scherpen of conceptueel te verhelderen, maar om het verschil zelf ter discussie te stellen. De gehanteerde methode heeft als finaliteit na te gaan hoe dit verschil zich historisch heeft ontwikkeld en gevestigd, alsook om de vraag te stellen of, en zo ja, welk (politiek) doel daarmee bewust of onbewust wordt gediend. Dit deconstructieve deel van de tekst wordt verder aangevuld met de suggestie een andere, door Nietzsche geïnspireerde tweedeling te hanteren – die tussen actieve en reactieve affecten – en maakt *en passant* de interessante bedenking dat klachten (vanwege aangedaan onrecht) mogelijk minder authentiek en eigen zijn dan doorgaans wordt aangenomen. Mag deze korte en dus onvermijdelijk abstract blijvende samenvatting duidelijk maken waarin de aantrekkingskracht van continentale wijsbegeerte schuilt, namelijk haar volgehouden inspanning om tegen gangbare verschillen en andere vanzelfsprekendheden in te denken, om vooronderstellingen aan het licht te brengen en om politieke of andere implicaties te expliciteren.

Zijn repliek, evenwel, laat een antwoord op de meest gehoorde en doorgaans felst verwoorde kritiek op continentale filosofie achterwege, namelijk dat ook de welwillende lezer – al snel het spoor bijster in een mist van niet nader verklaarde begrippen en complexe zinnen – moeite heeft om een argument te ontwaren, laat staan het te volgen. Dit geldt uiteraard niet voor alle continentale filosofen en niet in dezelfde mate, maar het is gemakzuchtig om te beweren dat dit ofwel helemaal niet het geval is, ofwel onvermijdelijk is. Als gedeeltelijk bewijs daarvoor kan er verwezen worden naar de bloeiende markt van allerlei inleidingen, compendia, vocabularia en andere boeken die al dan niet expliciet vooral één ding beloven: na lectuur ervan zal het de lezer duidelijk zijn wat dit *magnum opus* of deze auteur te denken geeft. Dat dit fenomeen vooral continentale filosofie betreft, heeft wellicht nog andere redenen – een ruimere interesse voor continentale dan voor analytische filosofie? – maar levert ook een moeilijkheid op. Als de commentaar doet wat ze belooft, waarom kon de oorspronkelijke auteur dit dan niet even helder formuleren? Men kan dit pogen te ontzenuwen door erop te wijzen dat er vaak in het woord vooraf of zelfs de ondertitel van de commentaar, al dan niet vals bescheiden vermeld wordt dat het om *een* lectuur gaat, wat aangeeft dat er andere mogelijk zijn; mogelijkheid die op zijn beurt terug te voeren is op de

veronderstelde rijkdom en complexiteit van het becommentarieerde oeuvre. Dit klinkt aannemelijk en in dit verband is van Tuinen te volgen wanneer hij stelt dat een concept ‘een gebeurtenis’ is, namelijk datgene wat de contouren waarbinnen gedacht wordt, verandert, en wat de instrumenten die de filosoof ter beschikking staan aanvult en herschikt. Dat het concept, zoals van Tuinen stelt, bijgevolg geen stabiele representatie is, klinkt logisch, maar roept een prozaïsche vraag op: doen die toegewijde commentatoren iets anders dan continentale concepten behandelen alsof ze één, mogelijk meerdere maar in elk geval min of meer nauwkeurig te bepalen betekenissen hebben? Zo ja, missen ze dan geheel en al de inzet van het werk? En indien het antwoord op deze laatste vraag negatief is, waarom wordt niet in elk continentaal werk een duidelijke poging gedaan om begrippen van heldere definities of omschrijvingen te voorzien?

Het antwoord op die laatste vraag heeft mijns inziens te maken met wat reeds hierboven werd vermeld: veel continentale filosofie ziet het als haar eerste en belangrijkste opdracht om tegelijk binnen *en* tegen wat en hoe ‘men’ denkt in te denken, niet omdat ze tegen de verlichting zou zijn (vgl. Mullers tabel), maar die – *nota bene* veelal in naam van de verlichting en haar waarden – als een kritiek moment in het westerse denken opvatten. Om van die crisis waarin de continentale filosofie opereert nog maar een schets te geven, lukt hier niet⁴; misschien kan de netelige kwestie van het ‘subject’ dit toch wat verduidelijken. De filosofie van de moderniteit wordt doorgaans als een subjectfilosofie opgevat, wat concreet betekent dat moderne filosofie die situatie reflecteert maar ook reflexief fundeert waarin de mens de wereld wetenschappelijk kent, deze representeert, erop ingrijpt, vormgeeft, enzovoorts. Bijgevolg wordt ‘subject’ geassocieerd met meesterschap en net deze associatie wordt door continentale denkers geproblematiseerd. Het veronderstelde meesterschap wordt, naargelang de strekking, als een illusie beschouwd, als ethisch vraagwekkend of, samengenomen, als een te wantrouwen begoocheling. Vandaar dat men ervoor kiest om de notie van ‘subject’ of af te wijzen, of die te behouden mits ruim bemeten kritische kanttekeningen. Welke optie er ook gekozen wordt, de moeilijkheid waarmee denkers worstelen – van Nietzsche tot Lacan – komt erop neer om met de beschikbare talige middelen anders te denken dan wat die talige middelen als voor de hand liggende mogelijkheden of betekenissen aanbieden. Dit blijkt, bij wijze van voorbeeld, uit het wat vreemde begrip *Dasein* waarvan Heidegger zich bedient om een andere, in dit geval ook meer oorspronkelijke zijnswijze van de mens te thematiseren, dan degene die zich traditioneel als een subject-objectrelatie laat vatten. Dat het *Dasein* te relateren is aan het moderne subject, maar er niet mee te identificeren valt – en dat het *Dasein* als *Sein-zum-Tode* iets anders betreft dan het onder mensen wijdverspreide besef sterfelijk te zijn – verklaart mee de moeilijkheidsgraad van een werk als *Sein und Zeit* (1927) en de als gezocht aandoende ingewikkelde formuleringen. Kortom, laat het duidelijk zijn dat het er voor continentale filosofie soms om gaat liever niet dan verkeerd begrepen te worden.

Noten:

1 En als die onwetendheid teruggaat op een ‘wederzijdse onverschilligheid’, hoe werd die onverschilligheid dan tijdelijk opgeschort om zich ertoe te bewegen het toch over het verschil tussen continentale en analytische wijsbegeerte te hebben, kortom te doen alsof dit verschil niet onverschillig laat?

2 Gegeven het frequente gebruik van termen als ‘noodzakelijk’, ‘onmogelijk’ of ‘contingent’ dat men bij deze auteurs en hun leerlingen aantreft, is Mullers advies om daaromtrent ook bij analytici te rade te gaan ter harte te nemen.

3 Van Tuinen S., The resentment-ressentiment complex: a critique of liberal discourse, *Global Discourse*, vol. 10, nr. 2, 2020, p. 237-253.

4 De lezer vindt zo’n schets in Critchley, S., *Continentale filosofie*, vert. J. Zwart, Utrecht, Het Spectrum, 2001.